

КАДРОВА РОБОТА В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ, ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

Г. П. ЧЕРНЯВСЬКА,*аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПРЕДСТАВНИЦТВО ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВІ ОЗНАКИ

З'ясовано та доведено правові ознаки представництва під час реалізації права особи на соціальне забезпечення. Запропоновано визначення вказаного вище поняття на підставі проведеного наукового аналізу.

Ключові слова: *представництво, представник, реалізація права, соціальне забезпечення, процедурні правовідносини, ознаки, правоможна особа.*

Переважно право на соціальне забезпечення реалізується його носієм самостійно. Разом з тим у багатьох випадках чинне законодавство допускає можливість здійснення вказаного права через представника правоможної особи. Найбільш відомим прикладом є норма ч. 1 Порядку надання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1]. Вона встановлює, що заяву про призначення пенсії непрацюючим громадянам і членам їх сімей подає заявник особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально, або законний представник відповідно до законодавства. Тобто право на пенсію може здійснюватися за допомогою законного або договірнього представника. Законодавство України передбачає і інші випадки застосування представництва під час реалізації громадянами прав на види соціального забезпечення [2, абз. 7 ч. 11]. Тобто особливої актуальності набувають теоретичні дослідження вказаної правової категорії.

Традиційно категорія «представництво» використовується у цивільному праві, цивільному, господарському, адміністративному та кримінальному процесах; інститут представництва вважається складовою зазначених галузей права. А тому саме у них існують ґрунтовні наукові дослідження названого поняття (див., зокрема, праці А. С. Амеліної [3], І. Я. Верес [4], І. Ю. Доманової [5], І. А. Павлуника [6], В. В. Самолюка [7], Є. О. Харитонова [8], Л. І. Шаповал [9]).

Термін «представник» застосовується у соціально-забезпечувальному законодавстві. Зве-

ртаються до нього також вчені – представники науки права соціального забезпечення (Н. П. Короленко [10, с. 103–104], П. Д. Пилипенко, С. М. Синчук [11, с. 154], Б. І. Сташків [12, с. 97]). Однак у вітчизняній галузевій правовій науці відсутнє спеціальне дослідження поняття та ознак представництва під час реалізації зазначеного соціального права людини.

Отже, метою наукового дослідження є з'ясувати сутність та правові ознаки представництва під час реалізації права особи на соціальне забезпечення.

Як справедливо зауважив Є. О. Харитонов, і хоча про представництво можна говорити як про певне універсальне поняття, що властиве праву в цілому і має свої особливості в окремих галузях законодавства, воно є передусім категорією цивільно-правовою [8, 160–161]. Відтак, обґрунтовуючи правові ознаки представництва під час реалізації права особи на соціальне забезпечення, доречно звернутися до напрацьованих представників галузевих правових наук і, перш за все, вчених-цивілістів.

Аналізуючи наукову літературу, робимо висновок, що представництво є багатоаспектним явищем, його розглядають як: 1) правову категорію; 2) інститут галузі права. Як категорія права представництво знаходить свій прояв у правовідносинах. А як правовий інститут, за словами Л. І. Шаповал, – це представництво в об'єктивному розумінні у вигляді сукупності правових норм [9, с. 9].

У контексті заявленої теми статті наукову зацікавленість становить категорія «представництво», перш за все, як правові відносини.

Доречно зауважити, що визначення представництва як правових відносин вже не

викликає наукових дискусій, оскільки воно є результатом узаконення у 2003 році однієї із наукових концепцій досліджуваної правової категорії¹. Так, відповідно до ч. 1 ст. 237 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) представництвом є правовідносини, в яких одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчиняти правочин від імені другої сторони, яку вона представляє [13].

На думку Л. І. Шаповал, положення ЦК України поширюються тільки на представництво, на підставі якого мають вчинятися правочини [9, с. 17]. Вважаємо такий висновок вченої дискусійним. Відомо, що за призначенням пенсії може звернутися законний представник або особа, повноваження якої підтверджуються нотаріально посвідченою довіреністю [1, п. 1]. В обох випадках орган пенсійного забезпечення використовуватиме положення чинного ЦК України для перевірки повноважень представників, оскільки вони є універсальними і законодавчо закріпленими. Особливістю представництва у сфері соціального забезпечення є те, що воно використовується не з метою вчинення правочину, а для реалізації однойменного соціального права людини.

На підставі аналізу ст. 237 ЦК України ми з'ясували такі ознаки представництва: 1) це – правові відносини; 2) їх учасниками є представник та особа, яку він представляє; 3) представник зобов'язаний або має право діяти від імені особи, яку він представляє; 4) представник здійснює свою діяльність обов'язково від імені особи, яку він представляє; 5) діяльність представника, пов'язана зі здійсненням представництва, полягає у вчиненні правочинів;

б) представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства [13, ч. 3 ст. 237]; Іншими ознаками цивільного представництва відповідно до норм ЦК України також є: 7) представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє [13, ч. 1 ст. 238]; 8) правочин, вчинений представником, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє [13, ч. 1 ст. 239].

Оскільки категорія «представництво» застосовується у різних галузях права, існують об'єктивні підстави для визначення міжгалузевих її ознак. Так, наприклад, Г. М. Ніколайченко пропонує такі з них: представництво є правовідносинами, в межах яких одна особа (представник) сприяє іншій (особі, яку представляють) набути нові і здійснити права та обов'язки останньої у відносинах з третіми особами; представник є суб'єктом правовідносин тієї галузі права, в якій має місце представництво, на рівні з особою, яку представляють; представник здійснює свою діяльність в інтересах та від імені особи, яку представляють, відносно третіх осіб; дії представника мають юридичне значення для особи, яку представляють, спрямовані на створення юридичних фактів, що обумовлюють виникнення прав та обов'язків для останньої; зміст дій представника визначається повноваженням; суб'єктами представництва є особа, яку представляють, представник, третя особа, яких об'єднує повноваження та засновані на ньому дії представника; структура представництва також включає внутрішню сторону (відносини особи, яку представляють, та представника) та зовнішню сторону (відносини особи, яку представляють, представника та третьої особи); внаслідок правомірного здійснення повноваження для представника не виникає правових наслідків відносно третіх осіб [14, с. 7].

Проаналізувавши чинне законодавство, а також фахову наукову літературу, вважаємо доцільним визначити такі правові ознаки представництва під час реалізації права особи на соціальне забезпечення.

Перш за все, це – правові відносини, обов'язковими учасниками яких є суб'єкт права на соціальне забезпечення та особа, яка уповноважена вчинити процедурні дії з метою здійснення соціального права його носія.

¹ Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття в українській цивілістиці сформувалося дві основні концепції категорії «представництво»: 1) концепція «дії», яка інтерпретує представництво як діяльність, тобто сукупність дій, що полягає у здійсненні угод та інших юридичних дій представником, який діє у межах повноваження від імені іншої особи, яку він представляє; та 2) концепція «правовідносини» – полягає в тому, що представництво розглядається як правовідносини, в силу яких правомірні юридичні дії, здійснені представником від імені того, кого представляють, безпосередньо створюють, змінюють або припиняють для останнього цивільні права і обов'язки [8, с. 162]. У 2003 році у зв'язку із прийняттям нового ЦК України на законодавчому рівні було визнано концепцію представництва як правових відносин [13, ч. 1 ст. 237].

Отже, представництво є засобом реалізації права особи на соціальне забезпечення, тобто юридичною гарантією його фактичного здійснення. А у випадку малолітства, недієздатності представництво взагалі компенсує неможливість правоможної особи самостійно його реалізувати.

Г. М. Ніколайченко, що представництво є правовідносинами, в межах яких представник сприяє особі, яку представляє, здійснити свої права.

Слово «сприяти» в українській мові тлумачиться як: 1) позитивно впливати на щось; створювати відповідні умови для здійснення, виконання і т. ін. чого-небудь; 2) потурати кому-небудь [15, с. 793]. Галузеве представництво, як ми зазначили, є засобом. Останнє визначається як: 1) прийом, спеціальна дія, що уможливує здійснення, досягнення чого-небудь; спосіб, прийом; 2) те, що служить наряддям у якій-небудь дії, справі [15, с. 269].

Проаналізувавши тлумачення вказаних вище слів, а також чинне законодавство, вважаємо, що представництво під час реалізації права на соціальне забезпечення – це такі правові відносини, в яких представник не сприяє, а здійснює назване соціальне право його носія: вчиняє комплекс процедурних дій (наприклад, подає заяву та документи про призначення соціального забезпечення) з метою отримання соціальних виплат (послуг). Наприклад, представник звертається замість правоможної особи за призначенням пенсії [1, п. 1], договірний представник може її отримувати [16, п. 5.6], уповноважений представник сім'ї реалізовує право останньої на призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям [17, ст. 4].

Наведені вище приклади також свідчать, що переважно представник здійснює комплекс процедурних прав та обов'язків щодо реалізації права правоможної особи на соціальне забезпечення замість правоможної особи. Відтак, він замінює носія названого соціального права у відповідних галузевих процедурних правовідносинах, стає їх учасником.

Міжгалузеву ознакою представництва під час реалізації вказаного соціального права людини є те, що представник завжди діє від імені та в інтересах його носія. Підтвердженням сказаного є законодавча вимога про подання під час звернення ним (представником) документів суб'єкта права на соціальне забезпечення, а не власних [1, п. 7–33].

Ознакою представництва у цивільному праві виступає той факт що представник є не лише зобов'язаним, а й може мати право діяти від імені особи, яку він представляє [13, ч. 1 ст. 237]. З огляду на наведене, вчені-цивілісти зазначають, що представництво, що виникає на підставі закону чи адміністративного акта, є завжди обов'язковим, а те, що на підставі договору, – може визначати права представника діяти від імені довірителя (комерційне представництво) [18, с. 217–218].

Натомість під час реалізації права на соціальне забезпечення особа, яка представляє іншу, завжди зобов'язана (а не має право) вчиняти дії від імені правоможного суб'єкта. Ця ознака впливає із значення галузевого представництва як юридичної гарантії – засобу здійснення однойменного соціального права людини.

У сфері цивільних відносин представник може бути (!) уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє [13, ч. 1 ст. 238]. Зате під час реалізації права на соціальне забезпечення він завжди здійснює ті процедурні права та обов'язки, які законодавчо передбачені для правоможного суб'єкта.

Діяльність представника під час здійснення названого соціального права має юридичне значення для його носія. У цивільній сфері правовими наслідками вчинення ним (представником) правочину є створення, зміна та припинення цивільних прав та обов'язків особи, яку він представляє [13, ч. 1 ст. 239].

Натомість під час реалізації права на соціальне забезпечення представництво породжує інші наслідки, не пов'язані із вчиненням правочину. Наприклад, представник звертається за призначенням пенсії. Результатом подання ним заяви та необхідних документів є прийняття органом пенсійного забезпечення рішення про призначення або про відмову у призначенні вказаної соціальної виплати [1, п. 1]. Подання уповноваженою особою потерпілого матеріалів, що стосуються нещасного випадку, усних та письмових пояснень щодо причин та обставин його настання [2, абз. 7 п. 11] може мати наслідком прийняття комісією позитивного рішення про встановлення факту настання такого соціального ризику.

Отже, наслідками вчинення представником дій у галузевих процедурних правовідносинах є виникнення (встановлення) юридичних фактів, необхідних для виникнення, зміни або припинення прав правоможної особи на види соціального забезпечення.

Аналіз чинного законодавства також свідчить, що представництво не допускається у соціально-забезпечувальних правовідносинах. Випадки його застосування у галузевих процедурних правових відносинах вичерпно визначаються нормативно-правовими актами. Обмеження його використання пов'язані із специфікою юридичних фактів, що встановлюються, чи видом соціального забезпечення, що призначається або надається. Наприклад, не допускається участь представника у правовідносинах з приводу встановлення факту тимчасової непрацездатності [19, п. 1.6], а також у разі призначення державної допомоги сім'ям з дітьми [20, ст. 6], допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю та у зв'язку з вагітністю та пологами [21, ст. 50], отримання реабілітаційних послуг інвалідом [22, п. 1].

Таким чином, з'ясувавши правові ознаки наведеної правової категорії, ми приходимо до висновку, що галузеве представництво як правові відносини можна розглядати з двох позицій. По-перше, як «внутрішні» правовідносини, що виникають між суб'єктом права на соціальне забезпечення та особою, яка уповноважена виконати процедурні дії з метою реалізації названого соціального права. У них визначається обсяг представницьких повноважень залежно від підстав виникнення цих правових відносин. По-друге, як один із видів галузевих процедурних правовідносин, в яких представник фактично здійснює процедурні права та обов'язки для реалізації права правоможної

особи на соціальне забезпечення. З огляду на зазначене, видається суперечливою позиція Г. М. Ніколайченко про те, що представництво є тристороннім зв'язком особи, яку представляють, представника та третьої особи [14, с. 7].

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що представництво під час реалізації права особи на соціальне забезпечення – це правовідносини, в яких одна особа (представник) зобов'язана вчиняти від імені суб'єкта права на соціальне забезпечення дії, пов'язані з його реалізацією, на підставах, визначених соціально-забезпечувальним законодавством. Представництво набуває певних правових ознак і характеризується тим, що: 1) обов'язковими учасниками є суб'єкт права на соціальне забезпечення та особа, яка вчиняє процедурні дії з метою здійснення соціального права його носія; 2) представник є учасником галузевих процедурних правовідносин замість правоможної особи; в них він завжди зобов'язаний діяти і діє від імені та в інтересах суб'єкта соціального права; 3) завжди здійснює ті процедурні права та обов'язки, які законодавчо передбачені для правоможної особи; 4) наслідками вчинення представником дій у галузевих процедурних правовідносинах є виникнення (встановлення) юридичних фактів, необхідних для виникнення, зміни або припинення прав правоможного суб'єкта на види соціального забезпечення; 5) випадки застосування представництва у галузевих процедурних правовідносинах вичерпно визначаються соціально-забезпечувальним законодавством.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку надання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування»: постанова правління Пенсійного фонду України від 25.11.2005 № 22-1 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – Ст. 3383.
2. Деякі питання проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві: постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1232 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – Ст. 3426.
3. Амеліна А. С. Поняття, сутність і значення представництва в цивільному праві України / А. С. Амеліна // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – № 3 (54). – С. 310–315.
4. Верес І. Я. Цивільно-правове регулювання комерційного представництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Верес Ірина Ярославівна. – К., 2010. – 19 с.
5. Доманова І. Ю. Інститут добровільного представництва в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Доманова Ірина Юріївна. – К., 2007. – 17 с.
6. Павлуник І. А. Представництво в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Павлуник Ігор Анатолійович. – К., 2002. – 22 с.
7. Самолюк В. В. Законне представництво у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Самолюк Василь Васильович. – К., 2005. – 24 с.
8. Харитонов Є. О. Концепція представництва у цивільному законодавстві України: порівняльно-правовий аналіз / Є. О. Харитонов // Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право). – 2011. – № 1 (1). – С. 160–166.
9. Шаповал Л. І. Представництво в цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Шаповал Леся Іванівна. – К., 2007. – 22 с.

10. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні : монографія / Н. М. Хуторян, М. М. Шумило, М. П. Стадник [та ін.]. – К. : Ін Юре. – 2012. – 540 с.
11. Право соціального забезпечення : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін.] ; за ред. П. Д. Пилипенка. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К. : Ін Юре. – 2010. – 496 с.
12. Сташків Б. І. Процедурні правовідносини у сфері соціального забезпечення: поняття, структура, види / Б. І. Сташків // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 12. – С. 95–98.
13. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
14. Ніколайченко Г. М. Представництво у трудовому праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Ніколайченко Галина Михайлівна. – О., 2007. – 23 с.
15. Сучасний тлумачний словник української мови / [уклад. А. П. Загнітко, І. А. Щукіна]. – Д. : ВКФ «БАО», 2012. – 960 с.
16. Про затвердження Інструкції про порядок виплати пенсії національним оператором поштового зв'язку України : наказ М-ва транспорту та зв'язку України, М-ва праці та соціал. політики України від 28.04.2009 № 464/156 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 51. – Ст. 1773.
17. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : закон України від 01.06.2000 № 1768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 35. – Ст. 290.
18. Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / [О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
19. Про затвердження Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову неприцездатність громадян : наказ М-ва охорони здоров'я України від 13.11.2001 № 455 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 49. – Ст. 2216.
20. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : закон України від 21.11.1992 № 2811-ХП // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21.
21. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням : закон України від 18.01.2001 № 2240-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 14. – Ст. 71.
22. Про затвердження Порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 80 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 8. – Ст. 292.

Надійшла до редколегії 21.10.2013

ЧЕРНЯВСКАЯ Г. П. ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО ВО ВРЕМЯ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА ЛИЧНОСТИ НА СОЦИАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ: ПОНЯТИЕ И ПРАВОВЫЕ ПРИЗНАКИ

Вьяснены и обоснованы правовые признаки представительства при реализации права личности на социальное обеспечение. Предложено определение вышеуказанной правовой категории на основе проведенного научного анализа.

Ключевые слова: представительство, представитель, реализация права, социальное обеспечение, процедурные правоотношения, признаки, правомочное лицо.

CHERNIAVSKA G. P. THE REPRESENTATION DURING THE REALIZATION OF PERSON'S RIGHT TO SOCIAL SECURITY: THE NOTION AND LEGAL FEATURES

The article is devoted to the analysis of the notion and legal features of representation during realization of person's right to social security.

The analysis of legal literature has proven that there is no investigation of representation during realization of person's right to social security. Therefore, the topic of scientific research is actual one.

In the process of scientific research the author used such general scientific methods as: dialectical method, the method of analysis and synthesis, comparative method, and specially-law method – formal-legal method.

Analyzing current legislation of Ukraine and using achievements of legal science the author defines notion of the representation during the realization of person's right to social security. It is legal relations in which one person is obliged on behalf of the holder of the right to social security to perform actions concerning right realization on the grounds foreseen by security and social legislation.

On the basis of special legal literature analysis the author singles out the following legal features of the representation during the realization of person's right to social security. Firstly, the representation is legal relations which have such required parties as a subject of the right to social

security and a person performing procedural actions with the aim to realize social right of its holder. Secondly, the representative is a participant of field procedural legal relations instead of entitled person; he is always obliged to act and acts on behalf of the subject of the right to social security. Thirdly, the representative always performs those procedural rights and duties which belong to entitled person. Fourthly, there are such consequences of representative' procedural actions: appearance (establishment) of legal facts which are necessary for occurrence, change or termination of entitled person' rights to kinds of social security. Fifthly, cases of using the representation in field procedural legal relations are exhaustingly determined by security and social legislation.

Author's conclusions can be used for the further investigation of representation in the sphere of social security and for improvement of procedural legal acts.

Keywords: *representation, representative, realization of right, social security, procedural legal relations, features, obliged.*